

ἀναλυτικωτάτου προλόγου του (I) με τὴν διεξοδικὴν ἀναφορὰν εἰς τὴν παράδοσιν καὶ τὰς προηγουμένας ἐκδόσεις τοῦ κειμένου, (II) με τοὺς πλήρεις πίνακας τῶν κωδικῶν καὶ τῶν συντομογραφιῶν, (III) με τὴν ἐκτεταμένην βιβλιογραφίαν καὶ τὸ stemma, καλύπτει πάντα τὰ κενὰ καὶ λύει πάσας τὰς τυχόν ἀπορίας.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΝΙΚ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

Pindari carmina cum fragmentis. Pars II. Fragmenta. Indices. Editit H e r v i c u s M a e h l e r. Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana. Leipzig 1989. Σελ. viii+224.

Scholia metrica vetera in Pindari carmina. Editit A n d r e a T e s s i e r. Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana. Leipzig 1989. Σελ. xxiv+43.

Χαιρετίζομεν εὐφροσύνως τὴν ἐμφάνισιν τῶν δύο τούτων ἀρίστων ἐκδόσεων εἰς τὴν σειρὰν τῆς Βιβλιοθήκης Teubner. Διὰ τοῦ πρώτου τόμου ὁ Καθηγητὴς H. Maehler ἐκδίδει τὰ πινδαρικὰ ἀποσπάσματα τῶν Ἴσθμίων, ὕμνων, παιάνων, διθυράμβων, προσοδίων, παρθενείων, κειριασμένων τῶν παρθενείων, ὑπορχημάτων, ἐγκωμίων, θρήνων, ἀδήλων εἰδῶν καὶ ἀμφιβαλλομένων. Συγκρινομένη ἢ πρὸ ἡμῶν ἐκδοσις πρὸς τὴν παλαιότεραν τοῦ αὐτοῦ ἐκδότου (*Pindari carmina cum fragmentis. Pars II. Fragmenta. Indices.* Post Brunonem Snell edidit Hervicus Maehler. Leipzig 1975) εὐρίσκεται πλουσιωτέρα ὄχι μόνον κατὰ τὰς μαρτυρίας (testimonia) τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος (πολλάκις αἱ μαρτυρίαι δὲν περιορίζονται εἰς ἀπλᾶς βιβλιογραφικὰς ἐνδείξεις, ὅπως εἰς τὴν παλαιότεραν ἐκδοσιν, ἀλλὰ παρατίθενται ἐκτενῶς, ἐφόσον κρίνονται ἀναγκαῖαι διὰ τὴν συγκρότησιν τοῦ κειμένου ἢ τὴν διασάφησίν του) ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ἀρχαῖον κείμενον (ἐνίοτε, ὅπως εἰς τὸν 1γ' παιάνα, τὸ κείμενον ἐπαυξάνεται λόγῳ νεωτέρων παπυρικῶν εὐρημάτων). Ἡ ὅλη ἐκδοσις συμπληροῦται ὑπὸ μετρικῶν ἀναλύσεων καὶ δύο πινάκων (τῶν κυρίων ὀνομάτων καὶ τῶν πηγῶν) εἰς ὅλα τὰ σωζόμενα ἔργα τοῦ Πινδάρου.

Διὰ τοῦ δευτέρου τόμου ὁ Καθηγητὴς Andrea Tessier ἐκδίδει τὰ ἀρχαῖα σχόλια εἰς τοὺς Ἐπινίκους τοῦ Πινδάρου. Προτάσσεται μακρὰ Εἰσαγωγή, ὅπου ἐξετάζεται ἡ χειρόγραφος καὶ ἐντυπος παράδοσις τῶν σχολίων καὶ παρατίθεται ἡ οἰκεία βιβλιογραφία. Ὁ τόμος κατακλείεται ὑπὸ πινάκων τῶν μετρικῶν ὄρων καὶ τῶν μνημονευομένων μεταξὺ τῶν σχολίων ἀρχαίων συγγραφέων.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

Michael Psellus, Theologica Vol. I, editit P. G a u t i e r, Teubner, Leipzig 1989, σελ. XIX+499.

Ὁ ἐπὶ εἰκοσαετιᾶν ἀσχοληθεὶς μετὸν Μιχσήλ Ψελλὸν ἐκδότης P. Gautier ἀποθανὼν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκδώσῃ τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἀντιγραφέντα ἐκ τοῦ κώδικος P καὶ παραβληθέντα πρὸς τὸν κώδικα L φιλοσοφικὰ πονήματα τοῦ σοφοῦ φιλοσόφου τοῦ μεσαιωνικοῦ Βυζαντίου. Ταῦτα ἐκδίδει νῦν ὁ δεδοκιμασμένος καθηγητὴς L. G. Westerink, ἀποσιωπῶν τὸ ὄνομα του εἰς τὴν προμετωπίδα τοῦ βιβλίου διὰ νὰ τιμῆσῃ τὸν καταρξάμενον τοῦ ἔργου Gautier, ὡς ἐπίσης εἶχεν

ἐνεργήσει καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς ἐκδόσεως τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Φωτίου διὰ νὰ τιμήσῃ ἐκεῖ τὸν καταρξάμενον Β. Λαούρδαν.

Ὅπως βλέπομεν εἰς τὸν Πρόλογον τοῦ Westerink, ὁ Gautier εἶχεν ἀντιγράψει ἐπιμελῶς τὸ κείμενον τῶν 114 φιλοσοφικῶν πραγματειῶν (Opuscula) τοῦ Ψελλοῦ ἐκ τοῦ κώδικος Ρ καὶ τὸ εἶχε παραβάσει πρὸς τὸ κείμενον πολλῶν πραγματειῶν ποὺ περιείχοντο εἰς τὸν κώδικα Λ. Ποίας πραγματείας καὶ ποῦ καὶ πῶς περιείχεν ἑκάτερος τῶν κωδίκων ἐκθέτει ὁ W. λεπτομερῶς ἐν τῇ περαιτέρω περιγραφῇ αὐτῶν. Ἀμφότεροι οἱ κώδικες ἔχουν ὑποστῆ βλάβας καὶ παρουσιάζουν κενά.

Διὰ τὴν συμπλήρωσιν καὶ ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου ἀνεζητήθησαν κώδικες περιέχοντες ἔργα ἐκ τῶν φιλοσοφικῶν τοῦ Ψελλοῦ. Οὗτοι εἶναι νεώτεροι καὶ ὀλιγώτεροι ἀκριβεῖς (deteriores). Εἰς τὸν Πρόλογον ὁ W. μᾶς περιγράφει αὐτούς. Εἶναι πρῶτον τέσσαρες, ἀπόγραφα τοῦ Ρ, πέντε τῆς Σιναϊτικῆς Ἐκλογῆς καὶ ἄλλοι δέκα ἕξ. Μὲ τὴν περιγραφὴν ἐκάστου δίδονται καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τούτων γνωρίσματα. Τὸ κείμενον κατηρτίσθη κατὰ κανόνα ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κειμένου τοῦ καλυτέρου καὶ ἀρχαιότερου κώδικος Ρ, τῶν δὲ λοιπῶν αἱ γραφαὶ ἐσημειώθησαν εἰς τὸ ὑπόμνημα.

Μετὰ τὸν Πρόλογον, σελ. V-XIX, ἀκολουθεῖ τὸ κείμενον σελ. 1-447, καὶ οἱ διάφοροι πίνακες, ἤτοι Πίναξ τῶν ἀρχικῶν φράσεων ἐκάστης πραγματείας, διατεταγμένων ἀλφαβητικῶς σελ. 448 ἕξ. Πίναξ τῶν συγγραφέων μετὰ τῶν ἔργων ἐκάστου, ἕξ ὧν ἀντλεῖ ἢ εἰς ἃ ἀναφέρεται ὁ Ψελλός, σελ. 449 ἕξ. Πίναξ τῶν βιβλίων τῆς Ἀγ. Γραφῆς ἔνθα αἱ ἀναφοραὶ, σελ. 463 ἕξ. Πίναξ ὀνομάτων (προσώπων καὶ τόπων), σελ. 473 ἕξ. καὶ Πίναξ λέξεων, σελ. 479-499.

Διὰ τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς παρουσιάζεται διὰ πρώτην φοράν συγκεντρωμένον ἐν δεῖγμα τῆς φιλοσοφικῆς ἐργασίας τοῦ Ψελλοῦ καὶ τῆς Πανεπιστημιακῆς αὐτοῦ διδασκαλίας, ἀφοῦ αἱ περισσότεραι ἐκ τῶν πραγματειῶν αὐτῶν ἐδιδάχθησαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῶν φοιτητῶν κρατούντων μετὰ ζήλου σημειώσεις τῶν διδασκομένων (Πραγμ., 95. 103 κ.ἄ.). Βλέπομεν τὴν μέθοδον τῆς διδασκαλίας του. Ὁμοιάζει μὲ τὴν τῶν παλαιότερων καθηγητῶν τῆς φιλοσοφίας τῆς συγχρόνου ἐποχῆς. Εἰς κάθε ζήτημα ἢ ἐξέλιξις τῆς ἰδέας ἐξετάζεται εἰς ὅλας τὰς φάσεις τῆς ἀπὸ τῶν Προσωκρατικῶν, τοῦ Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους διὰ τῶν μεταγενεστέρων φιλοσόφων μέχρι τῶν συγχρόνων. Καὶ εἰς τὰ θεολογικὰ θέματα ὁ Ψελλός ἔχει τὴν τάσιν νὰ τὰ ἀνάγῃ εἰς τὴν φιλοσοφικὴν των βαθυτέραν ἔννοιαν. Καὶ εἶναι μὲν ἐπιρρηπὴς εἰς ῥητορικὴν ἔκφρασιν καλλιπερίας, διακηρύττει ὁμως σαφῶς, ὅτι ἐπιδιώκει «οὐκ ἐν τῇ συνθηεῖα τῶν λόγων τὴν τῆς ἐννοίας ἔχειν δεινότητα, ἀλλ' ἐν τῷ βάθει τῆς θεωρίας καὶ τῷ πλούτῳ τῶν πνευματικῶν νοημάτων». Ὁ λόγος τοῦ Ψελλοῦ μὲ τὸ πλούσιον καὶ ἄκρας κομψότητος καὶ πλαστικότητος λεξιλόγιόν του, τὸ μαρτυροῦν ὅτι ἅπανα ἢ θύραθεν πνευματικὴ δημιουργία τῶν Ἑλλήνων ἀποτελεῖ κτῆμα καὶ βίωμά του, διαρθροῦται εἰς «εἶδος ἀραιὸν κατὰ τε τὸ φαινόμενον κάλλος καὶ τὸ νοούμενον, φιλόσοφον νοῦν λέξει ῥητορικῇ ἀμπιοχόμενον» μὲ «τὴν χάριν τῶν λέξεων τῆς συνθήκης τὸ ἐναρμόνιον καὶ τὸ ἐν τῷ ὑψηλῷ μέτριον». Μὲ αὐτὰς τὰς ἐκφράσεις δηλοῖ ὁ ἴδιος τὴν ἐκτίμησίν του διὰ τὸ ὕφος Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, πρᾶγμα ὅπερ δεικνύει ὅτι αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ ἰδεῶδες τοῦ λόγου δι' αὐτόν. Εἰς τὰς θεολογικὰς ἔρμηνείας του καταφεύγει εἰς τοὺς μεγάλους παλαιούς φιλοσόφους, ἐκ δὲ τῶν θεολόγων συνθηέστερον συντάσσεται πρὸς τὸν θεολόγον Γρηγόριον, Γρηγόριον τὸν Νυσαέα καὶ Μάξιμον τὸν Ὁμολογητὴν. Διακρίνει τὰς ἔρμηνείας εἰς ἱστορικὰς καὶ ἀλληγορικὰς, ὑπενθυμίζει ὅτι οἱ προφῆται ὀμιλοῦν αἰνικτικῶς καὶ μεταφορικῶς, ὑπάρχουν δὲ καὶ πληροφορία «συγκεκαλυμμένοι» καὶ «ἄρρητοι φωναί» καὶ «κεκρυμμένοι» καὶ «θέματα ἀπόρρητα» καὶ «μυστήρια». Εἰς ὅλας τὰς πραγματείας του γενικῶς ὑπερασπίζεται τὰ ὀρθόδοξα δόγματα καὶ καταπολεμεῖ ὄλους τοὺς αἵρεσιάρχας ὀνομαστί δι' ἐπιχειρημάτων φιλοσοφικῶν

καὶ περιτέχνου ἀναλύσεως. Ὁ λόγος του εἶναι ἀττικὸς, ὁμαλὸς καὶ κομπῶς καὶ σαφὴς καὶ εὐνόητος.

Αἱ 114 πραγματεῖαι ἀναφέρονται εἰς χωρία ἀμφίσημα τῆς Ἁγίας Γραφῆς, Π.Δ., εὐαγγελιστῶν, τοῦ Παύλου καὶ Θεολόγων συγγραφέων. κυρίως Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ἀλλὰ καὶ Ἰω. Δαμασκηνοῦ καὶ Κοσμά μελφδοῦ καὶ ἄλλων.

Τὸ κείμενον τὸ παρεχόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν ἐπικεφαλίδι βιβλίου παρουσιάζει τὰ χαρακτηριστικὰ ἐνὸς γνησίου ἔργου τοῦ Ψελλοῦ. Ἐκάστης πραγματείας προηγεῖται περιληπτικὴ ἔκθεσις τοῦ περιεχομένου της εἰς λατινικὴν γλῶσσαν, εἰς ἑκάστην δὲ σελίδα παρατίθενται τὰ δύο ὑπομνήματα, τὸ τῶν κοινῶν τόπων καὶ τὸ κριτικόν. Τὸ πρῶτον εἶναι πλούσιον καὶ μαρτυρεῖ μόχθον διὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν πηγῶν τοῦ Ψελλοῦ εἰς ὅλην τὴν θύραθεν καὶ ἱερὰν γραμματείαν. Τὸ δεύτερον εἶναι ἐπαρκὲς μὲ συγκέντρωσιν ἀφθόνων διαφόρων γραφῶν τῶν κωδικῶν καὶ κατάδειξιν τῆς συμβολῆς τοῦ ἐκδότου εἰς συμπληρώσεις ἑλλείποντος κειμένου, διορθώσεις, ἐπισημάνσεις καὶ ἀλλαγὰς. Τὸ βιβλίον εἶναι ἱκανοποιητικόν εἰς τόσον πλήρη βαθμὸν ὥστε νὰ μὴ ἀφίνη περιθώρια εἰς οὐσιώδεις παρατηρήσεις. Εἰς τὴν πραγματείαν 7 στίχ. 3-6 ἡ ὅλη πρότασις «*ἔγραψε... ἀρξάμενος... ἐταλαιπώρησε*» ἀσύνδετος οὕσα προκαλεῖ ἀπορίαν διὰ τὴν ἀρχικὴν της μορφήν ὅμως δὲν ὑπάρχει δεύτερος κῶδιξ πρὸς ἔλεγχον. Εἰς 19, 20 ἡ γραφὴ *ὄβελος* ἀντιὸβελός εἶναι ἀπίθανος, ἑλλεῖπει ὅμως καὶ πάλιν δεύτερος κῶδιξ πρὸς ἔλεγχον τῆς ἐσφαλμένης γραφῆς τοῦ Ρ. Ἐν 74, 16 εἰς τὴν γραφὴν ἐν *μετουσία* σημειώνει ὁ ἐκδότης: *deest genitivus, qualis theias epinoias*. Καὶ ἡ μὲν συμπλήρωσις ὀρθή, ὅμως ὀρθῶς δὲν ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Ψελλοῦ, ἀφοῦ ἡ ῥοὴ τοῦ λόγου ἐπιβάλλει νὰ νοηθῇ αὕτη «ἐξ ἀναλόγου» ἐκ τῆς ἀνωτέρω γραφείσης φράσεως «σημεῖον ἐπιφανείας». Ὅθεν ἀντι *deest* γραπτέον *subauditur* ἢ *intellegitur*. — Ἐν 96, 39 ἡ γραφὴ *δορυφοροῦσα τῷ γεννηθέντι λόγῳ χρυσοῦν καὶ σμύρναν καὶ λίβανον* ὑστερεῖ καταφανῶς τῆς ἐν τῷ ὑπομνήματι ἀναγεγραμμένης ὀρθῆς διορθώσεως τοῦ γραφέως *δωροφοροῦσα*, τὸ δὲ ἐρωτηματικὸν περιττεῦει. Ὁ γραφεὺς διώρθωσε τὸ ἀβλέπημα τοῦ κειμένου. Τὰ ἐπουσιώδη αὐτὰ δείγματα ἐπικυρώνουν τὴν κρίσιν ὅτι ἡ ἑκδοσις τῶν Φιλοσοφικῶν τοῦ Ψελλοῦ ὑπὸ Gautier-Westerink ἀποτελεῖ ἓνα ἄξιον καὶ χρήσιμον ὄργανον διὰ τοὺς θεολόγους καὶ φιλολόγους διὰ τὴν μελέτην τῆς μεσαιωνικῆς φιλοσοφίας καὶ φιλολογίας τῶν Βυζαντινῶν Ἑλλήνων.

ΠΑΝ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

Michael Psellus, *Philosophica Minora* Vol. II, editit D. J. O' M e a r a, Teubner, Leipzig, σελ. XXXIV/233.

Ἡ παροῦσα συλλογὴ περιέχει 49 πραγματείας (opuscula) τοῦ «*μακαριωτάτου Μιχαὴλ μοναχοῦ καὶ ὑπερτίμου τοῦ Ψελλοῦ*» καὶ «*σοφωτάτου*» καὶ «*ὑπάτου τῶν φιλοσόφων*». Τὸ περιεχόμενον τῶν πραγματειῶν τούτων ἀναφέρεται εἰς τὴν ψυχὴν, εἰς θέματα θεολογικά, χρησμοὺς καὶ δαιμονολογικὰ ζητήματα. Κάθε μία ἐξ αὐτῶν ἔχει συνταχθῆ ὑπὸ τύπον ἀπαντήσεως εἰς ὑποτιθέμενον ἐρώτημα ἀπευθυνθὲν εἰς αὐτὸν ὑπὸ ἀνωνόμου προσώπου «*πρὸς ἀκοὴν εὐγνώμονα καὶ εὐσύνετον*» ὅπως ὁ ἴδιος γράφει κάπου (πραγμ. 17). Ὁ τρόπος τῆς ἐκθέσεως ἀντιλήψεων εἰς ἐπιστολὴν πρὸς φανταστικὸν συνομιλητὴν εἶναι ὁ ἴδιος πού εἶχε χρησιμοποιήσει ὁ ἱερός Φώτιος εἰς τὰς ἐπιστολάς του.

Τὰ ἀντικείμενα τῶν θεμάτων τὰ ἔχει ἐμπνευσθῆ ὁ Ψελλὸς ἐξ ἀναγνώσεως συγγραφέων παλαιῶν χρόνων, κυρίως τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν